

An Scéim:
An Gúm 1926-2016

Cnuasach Aistí

Máirtín Coilféir
a chuir in eagar

 AN GÚM
Baile Átha Cliath

© Foras na Gaeilge agus na húdair, 2020

Dearadh agus leagan amach: Máirtín Coilféir
Clúdach: Muiris Ó Raghallaigh

Spectrum a chlóbhuail in Éirinn

ISBN 978-1-85791-965-3

Gach ceart ar cosaint. Ní ceadmhach aon chuid den fhoilseachán seo a atáirgeadh, a chur i gcomhad athfhála, ná a tharchur ar aon mhodh ná slí, bíodh sin leictreonach, meicniúil, bunaithe ar fhótachóipeáil, ar thaifeadadh nó eile gan cead a fháil roimh ré ón bhfoilsitheoir.

Gabhaimid buíochas le Comhlacht Ionadaíoch na hEaglaise, Eaglais na hÉireann agus le David Lawrence as cead a thabhairt an íomhá den fhuinneog dhaite le Austin Molloy ar leathanach 99 a úsáid.

Foilseacháin an Ghúim a cheannach

Siopaí

An Siopa Leabhar (01) 478 3814

An Siopa Gaeilge (074) 973 0500

An Ceathrú Póilí (028) 90 322 811

Ar líne

www.litriocht.com

www.siopagaeilge.ie

www.siopaleabhar.com

www.siopa.ie

www.cic.ie

www.iesltd.ie

An Gúm, Foras na Gaeilge, 63-66 Sráid Amiens, Baile Átha Cliath 1.

An Gúm, an Ghruaim agus an Griannach

Gearóidín Uí Laighléis

Is iontach an oidhreacht a d'fhág Seosamh Mac Grianna ar litríocht na Gaeilge. Cuid den oidhreacht sin, áfach, ná an droch-chlú a fágadh ar an Ghúm ar feadh i bhfad. Mar a scríobh sé sa nuachtán *The United Irishman* sa bhliain 1932:

Bhí lucht gúmachais agus lucht mionscríbhneoireachta anuas ar Dante ina am féin go díreach mar atá siad ar scríbhneoirí in Éirinn inniu. ... nach dona mar atá muintir an Ghúim nach n-aithneodh idir ciall agus díthcéille dá bhfeicfeadh siad i dteach na bpictiúr iad (in Mac Congáil 1977: 91).

Bhí an drochscéal amuigh ar an Ghúm de bharr na poiblíochta agus de bharr an tseasaimh a bhí ag údair (Mac Grianna san áireamh) ina choinne agus as sin ar fad leathnaigh an tuiscint gur chun aimhleasa na scríbhneoireachta ba ea an Gúm riamh anall agus nárbh fhiú faic an tionscnamh mór seo a raibh an chuid is mó de scríbhneoirí tábhachtacha na Gaeilge páirteach ann. Dúradh go minic gur caitheadh go dona leis na scríbhneoirí agus go raibh na rátaí íocaíochta go holc. Caitheadh amhras fosta ar chumas Gaeilge mhuintir an Ghúim. Go deimhin, is cliché seanbhunaithe anois é gur chaith an Gúm go dona le Seosamh Mac Grianna, agus b'fhiú an tuairim sin a cheistiú agus a scrúdú. Is saghas

madhmadh cuardach é i litriocht na Gaeilge na scéalta a insíodh mar gheall ar an dóigh ar dhéileáil an Gúm leis an Ghriannach, mar a fheicfidh muid ar ball. Cuireadh an síol agus d'fhás an barr gan aon scagadh ceart a dhéanamh ar an achran a tháinig dá dheasca. Cothaíodh cuid de na tuairimí seo a leanas ar an mhéid a dúirt Mac Grianna é féin mar gheall ar mhuintir an Ghúim. Tá sé ráite ag Nollaig Mac Congáil go raibh ‘an obair féin, crua, maslach. Bhí an ráta díolaíochta go holc; bhí an mhuintir a bhí os a chionn ag cur isteach air ar an uile dhóigh’ (1994: 160), agus scríobh Diarmaid Ó Doibhlin go mbíodh Seosamh ‘ag plé le foilsitheoirí ar liúdramáin iad go minic’ (in Mac Congáil 1994: 64).

Ach ba é an Gúm príomhfoilsitheoirí Sheosaimh agus ba chaidreamh rathúil ar feadh tamaill é ag an tús, ach níor mhair sé sin ach seal beag gairid. Chuaigh an caidreamh idir Seosamh agus an Gúm in olcas go gasta de réir mar a theip ar shláinte a intinne, agus shroich an caidreamh sin barr nimhe i Samhain 1935 nuair a d'iarr sé ar an Ghúm le teann searbhas *An Druma Mór* a chur i gcló ‘agus a chac a ithe’ (Comhad N0392). Bhí Seosamh iontach tinn sular thosaigh sé ag obair don Ghúm mar is léir ón stair a bhaineann leis an leabhar *Comin' Thro' the Rye* le Helen Mathers, an chéad leabhar a thiontaigh sé go Gaeilge. Cuireadh litir chuig Seosamh ar an 7 Feabhra 1928 ag fiafraí de ar mhaith leis an leabhar a aistriú. Bhí cóip den saothar ina sheilbh aige cheana féin agus chuir sé freagra chuig an Ghúm via teileagraf ag iarraidh orthu na coinníollacha a chur ar aghaidh chuige. Rinneadh amhlaidh coicís ina dhiaidh sin ach, cúpla lá ina dhiaidh sin arís, chuir an scoil ina raibh Mac Grianna ag obair in iúl don Ghúm go raibh Seosamh iontach tinn agus imithe abhaile.

Tá scéal aistriú *Comin' Thro' the Rye* suimiúil ann féin mar baineann sé lena dheartháir Séamus fosta agus leis an chaidreamh chorrach a bhí aige féin leis an Ghúm. Chuir Séamus litir chuig an Ghúm ar an 4 Aibreán 1928 á rá gur dona tinn a bhí Seosamh, go raibh sé i ndíshláinte ar fad agus nach mbeadh sé in ann an leabhar a thiontú go Gaeilge ná obair ar bith eile a dhéanamh go ceann i bhfad. Chuir sé in iúl don Ghúm go raibh sé féin breá sásta an t-aistriúchán a dhéanamh ar a shon.

Is ag gearán a bhí Séamus go gairid ina dhiaidh sin, áfach, mar gheall ar chuid mhaith rudaí, ar mhoille na hoibre, ar an Ghaeilge a bhí sna

foirmeacha, ar an chló rómhánach, agus dúirt sé i litir amháin nach bhfaigheadh sé cothrom na Féinne a choíche ná go deo ar an ábhar gur chainteoir ó dhúchas é, gur rugadh ar an taobh chontráilte den Bhóinn é agus gur dhuine ionraic é (Comhad A0033). Scríobh sé cuid de na litreacha i nGaeilge agus cuid díobh i mBéarla agus an searbhas ar bior ann uaireanta, ba chuma cén teanga a bhí in úsáid aige. An sliocht seo a leanas ó litir dar dáta 18 Meán Fómhair 1928 mar shampla amháin de seo:

Thanks for your letter and contract form. There are some things in the latter which I cannot understand, and I intended to write and ask you to have the form translated into English for me – or into Irish if you could so arrange matters (Comhad A0033).

Taobh istigh de chúig seachtaine, áfach, fuair an Gúm litir ó Sheosamh agus é ag rá go raibh toil aige tabhairt faoin aistriúchán arís:

A Chara,

Cluinim go bhfuil ‘Máire’ i ndiaidh diúltughadh don aistriúghadh a dhéanamh ar an leabhair ‘Comin’ Thro’ the Rye’, siocair gan an oifig cead a thabhairt dó an leabhar a chur amach san tsean-chló.

Is cuimhneach leat gur sgríobh tú chugam-sa fán’ leabhair sin ar tús. Ar an droch-uair domh féin, bhí mé go fann san am, agus ní thioctadh liom dadadh a dhéanamh léithe.

Tá mé ann mo shláinte anois. Má tá aistriúghadh maith tuigseach liteardha a dhith oraibh, thig liom-sa sin a dhéanamh. Agus is cuma liom cen’ cló a mbéidh an leabhair ann. Ní thaitnigheann an cló Rómhánach liom acht ní thig liom fáth mór ar bith a fhágháil ar chóir gan glacadh leis.

Sílím gur mhór an mhaith de’n Gaedhilg an leabhar sin a thaitin comh mór leis an tsluagh agus rinne sí, a bheith aistrighthe. Níl obair ar bith eile eadar láimhaibh agam-sa san am i láthair, agus thioctadh liom an leabhar a bheith críochnuighthe agam go sásta roimhe Nodlaig.

Mise le meas,

Seosamh Mac Grianna,

“Iolann Fionn” (Comhad A0033).

Tá cuid mhór sa litir sin. Léiríonn sé an dóigh a raibh meas ag scríbhneoirí ar scéim an aistriúcháin ag an tús. Ba chuma le Seosamh nach ‘clasaic’ é an leabhar *Comin’ Thro’ the Rye*. Ba chuma leis faoin chló. B’shin deireadh le mí na meala, áfach, agus as sin amach is mó de ghearán agus d’easaontú a rinne Seosamh leis an Ghúm ná d’aontú agus de chuidiú.

Léiríonn na comhaid sa Chartlann Náisiúnta gur ag obair go dian a bhí Seosamh agus an Gúm ar feadh cúpla bliain, más achrannach féin a bhí an caidreamh eatarthu ó am go chéile. Ní raibh mórán deacrachtaí ag baint le *Ben Hur* le Lewis Wallace a aistriú, ná le *Eoghan Rua Ó Néill*, bunleabhar dá chuid féin. Is léir fosta nach raibh mórán fadhbanna ann leis an aistriúchán ar *The Nigger of the Narcissus* le Joseph Conrad ach chuir Seosamh litreacha chuig an Ghúm mar gheall ar an leabhar chéanna. Ba léir gur cúrsaí airgid a bhí ag déanamh tinnis dó den chuid is mó, agus bhí cuid den bhagairt i gcuid acu: ‘Nach síleann tú go gcuirfeadh duine nach mbéadh a oiread grádha aige oraibh agus tá agam-sa, an dligheadh oraibh?’ (Comhad A0062).

Bhí deacrachtaí leis an aistriúchán ar *Almayer’s Folly* le Joseph Conrad a thosaigh Seosamh i 1930. Cuireadh litir chuige ag iarraidh air an leagan Béarla a chur isteach ar an ábhar gur síleadh nárbh ionann é agus an leagan a bhí acu féin. B’ionann sin is a rá gur ag fágáil píosaí ar lár a bhí Seosamh, mar atá soiléir ón tuairisc a scríobh Domhnall Mac Grianna: ‘Ach sé an locht is mó atá agam ar an aistriú ná go bhfuil cuid mhór píosaí beaga as an bhun-leabhar fágtha ar lár ar fad’ (Comhad A0106). Moladh gan an t-airgead a íoc go dtí go leasófaí an lámhscríbhinn de réir nótaí an eagarthóra. Níor shíl Seosamh, áfach, gur breithiúnas cothrom a bhí ann:

A chara,

Please put the following before the committee. It is not an apology, but a protest against the reader who scrutinized my translation of “Almayer’s Folly” (Comhad A0106).

Is litir an-spéisiúil ar fad í seo; tráchtann Seosamh ar leabhair Joseph Conrad trí chéile, ar léacht a thug sé ar an ábhar agus ar an mhéid a bhí léite aige ar shaol agus ar shaothar Conrad. Tharraing sé chuige fosta port síoraí an scríbhneora agus an scoláire Gaeilge nach bhfuil caihdeán sásúil

teanga ag aon duine ach amháin aige féin: ‘In conclusion, the reader’s knowledge of Irish seems to be shockingly inadequate’ (Comhad A0106).

Col ceathar dá chuid féin ba ea an duine a léigh an script, Domhnall Mac Grianna, cainteoir Gaeilge ó dhúchas agus duine a thuill fíoch phobal na Gaeilge as an lámh a bhí aige i gcosc an leabhair *An Druma Mór* roinnt blianta ina dhiaidh sin.

Moladh do Sheosamh scríbhinní Conrad a fhágáil ina dhiaidh ar feadh tamaill. D’aontaigh sé leis an mholadh sin agus thiontaigh sé *Ivanhoe* le Walter Scott taobh istigh de thrí mhí. Ba mhinic a luaigh Seosamh go raibh airgead de dhíth air; mar shampla, chuir sé an litir seo chuig an Ghúm ar an 7 Feabhra 1931:

A chara,

Seo chugat an chuid dheireannach de’n astriughadh ar *Ivanhoe*. Tá airgead a dhíth go cruaidh orm, agus d’fhoireadh sé dom a leath féin a thabhairt damh i n-aithghiarracht.

Mise,

Seosamh Mac Grianna (Comhad A0124).

Léiríonn cuid mhaith de na litreacha seo nach fíor é gur ag cur isteach ar Sheosamh a bhí muintir an Ghúim an t-am ar fad agus sa chás áirithe seo dúirt Domhnall Mac Grianna ar an 19 Feabhra 1931 nach bhfaca sé ‘éinní i gcoinne dhá dtrian an airgid d’íoc leis’ (Comhad A0124).

Is taisce mhór eolais iad na litreacha seo ar shaol agus ar mheon Sheosaimh. Nochtar spiorad agus daonnacht an duine féin i gcuid acu; tuigtear uathu an cruachás ina raibh sé maidir le cúrsaí airgid – dá mbeadh scéim ar nós Aos Dána ann, seans go n-oirfeadh sé sin go mór dó (arís eile, b’fhéidir nach mbeadh sé sásta lena leithéid).

Bhí cuid mhór fadhbanna ann leis an aistriúchán a rinne sé ar *Adventures of a Younger Son* le Edward John Trelawny agus, cé gurbh annamh a d’fheicteá fearg mar gheall ar Sheosamh i gcomhfhreagras an Ghúim,

léiríonn Domhnall Mac Grianna idir fhrustrachas agus mhífhoighne sa litir ghonta seo ó mhí Iúil 1931:

Due to the difficulties we have had with this author and in view of the fact that there may be serious omissions in the translations – I want to put it on record that I have received 150 pages of manuscript purporting to be a translation of the following book (Comhad A0232).

Déarfadh duine ar bith gur mhór ar fad a nocht an frása ‘purporting to be’ sa litir sin thuas. Shíl Seosamh, áfach, gur obair chúramach a bhí ar siúl aige:

A chara,

Seo chugat leath – ‘Adventures of a Younger Son’. Beidh trí seachtainí eile a dhith orm, le na críochnughadh. Tá mé ’ghá dhéanamh go cúramach. Léigidh an méid seo go tapaidh (Comhad A0096).

Déarfá chomh maith céanna go bhfuil cuma aisteach ar an litir sin. Is annamh a déarfadh aistritheoir ar bith gur ag obair go cúramach a bhí sé. Chuir Domhnall Mac Grianna síos ar na lochtanna a chreid sé a bhí san aistriúchán agus dúirt sé go raibh Seosamh in ann obair den chéad scoth a dhéanamh dá mba mhian leis (Comhad A0096). Fíoras a ndéantar dearmad air is ea go moladh an Gúm Seosamh Mac Grianna go minic. Ní raibh aon amhras ann maidir lena chumas agus ba léir ón chomhfhreagras gur thuig sé an méid sin.

Is amhlaidh nár ghlac Seosamh leis an chomhairle ná, go deimhin, leis an cháineadh sin. Scríobh sé litir mhaslach chuig an Ghúm agus léiríonn an nóta seo a leanas ó Mheán Fómhair 1931 an dóigh nach raibh cead ag muintir an Ghúim iad féin a chosaint, ba chuma cad iad na líomhaintí a chuirfí ina leith:

Mr. MacGrianna (Domhnall)

Herewith a letter from Seósamh MacGrianna following the action recently taken in regard to this translation of above. I may say that the Department attach no importance to this letter, and that it is not proposed to reply to it.

As I now understand, however, from you that you have been made aware outside the office that this letter was sent to the Department and have even been informed of the character of its contents, I think it proper to send it to you without further delay. You are not expected to make any comment on it (Comhad A0096).

Chuir Seosamh litir eile chuig an Ghúm i Samhain na bliana céanna agus ba léir go raibh cúrsaí airgid ag teannadh air:

I have looked over the enclosed manuscript very carefully, and done my utmost to meet the demands of your editor. This is the second time that 'The Adventures of a Younger Son' has been corrected. If you really do not want to inflict positive hardship on me, you might consider our recent disagreement settled.

I am one of your oldest and best translators, if I am to believe yourselves. If you were to break with me now, it would not do you any good. I can advance myself without the help of the Gúm. At the same time, you might consider that translation is my means of livelihood at present.

Mise le dearg-mein

Seosamh Mac Grianna (Comhad A0096).

Luaití cúrsaí airgid go mion minic nuair a bhíodh cáineadh á dhéanamh ar an Ghúm. Is beag airgead, i ndáiríre, a bhí sa tír ag an am. Léiríonn na comhaid gur caitheadh go maith le Seosamh Mac Grianna maidir le híocaíocht an chuid is mó den am. Tá ar a laghad fiche litir ó Sheosamh againn ar marthain ag lorg airgid agus rinneadh gach iarracht íocaíocht a chur chuige. Níl na litreacha a scríobh Margaret Green, a bhean chéile, san áireamh sa mhéid sin. 'No man worked harder for the Gúm than I did and no man is poorer at the end of it all' an rud a dúirt sé sa bhliain 1931 (in Mac Congáil 1987: 182), ach shaothraigh Seosamh níos mó ná £1,300 ar fad le linn dó bheith ag obair don Ghúm agus ní miste a rá nach suarach an t-airgead an méid sin.

An Druma Mór

Is úrscéal é *An Druma Mór* a scríobhadh ag tús na dtríochaidí ach nár cuireadh i gcló go dtí 1969. Seo ceann de na fáthanna ar cáineadh an

Gúm an oiread sin agus chomh minic sin – is iomaí alt a scríobhadh faoin eachtra, agus ba gheall le *cause célèbre* foilsitheoireachta nó neamhfhoilsitheoireachta é. Tá scéal an leabhair seo inste ag scoláirí cheana féin, ag Fionntán de Brún (2002) agus Cathal Ó Háinle (1989) go háirithe, ach ba mhaith liom aird a dhíriú ar chúpla pointe san alt seo.

Tugadh an lámhscríbhinn do Dhomhnall Mac Grianna ar an 26 Aibreán 1932. Mhol sé cumas an údair go hard sa tuairisc agus dúirt gurbh fhearr i bhfad do Sheosamh litríocht dá chuid féin a shaothrú. Dúirt sé, áfach, go raibh barraíocht Béarla san úrscéal, go raibh cúpla tagairt ann don Eaglais arbh fhearr iad a fhágáil ar lár, go raibh caint gharbh ann, agus go raibh clúmhillleadh i gceist. Cuireadh an lámhscríbhinn ar aghaidh go dtí an chéad léitheoir eile, Fiachra Éilgeach (Risteard Ó Foghludha) ach, sula raibh seans aige an lámhscríbhinn iomlán a léamh, fuair an Gúm litir ó Sheosamh ar an 21 Bealtaine 1932 ag iarraidh an lámhscríbhinn ar ais. Tá an searbhias ar bior ann:

A Chara,

I wish to ask you to return immediately my M.S. “An Droma Mór”. For this I have very cogent reasons. First, and most important, I have been so harassed by the red tape of the Gúm for the past three and a half years that my mind is becoming a key for opening paper traps. I am convinced that the Gúm would soon spoil me if not alone for literature, but for everything else (Comhad No392).

B’shin tús an scéil agus ní bhfuair an Gúm iomrá ar an leabhar arís go dtí gur cuireadh chucu é arís i mí Feabhra 1933. Cé gur athraíodh an leabhar maidir leis an Bhéarla, an chaint gharbh, agus leis na tagairtí a bhí ann don Eaglais, ba léir nár athraíodh go leor den bhunséal agus gur mhothaigh Domhnall Mac Grianna go raibh clúmhillleadh i gceist go fóill.

Rinneadh athbhreithniú agus athbhreithniú eile ar an scéal, chóirigh Seosamh é más in aghaidh a thola féin a rinne sé é, agus síleadh nach raibh clúmhillleadh i gceist a thuilleadh. Iarradh ar Sheosamh cur síos a dhéanamh ar phictiúr an chlúdaigh i mí na Bealtaine 1933, rud a rinne sé go fonnmhar (féach an pictiúr ar an leathanach thall).

705/55

FRIOTHADH 'SA
22. M. 1935
Aim
MONEY ORDER ONLY

X
Corry Cottage
Aghlona,
C. Wicklow
21 1/2 Beekap

Cuis
Seán Mac Iestán
Branse na b'fodhsuicín.

A Cara,

Ma'n paca seo ar an leora 253/392 don
gairm is áiseá an rud curaid dáice a cu
sa "an Druma Mór". Seo ma'e is minn leam e
a b'fe deana:

Material for Artist

A banner on a cross-pole supported on two
vertical poles, with banner to each pole (Banner
green with painting of St. Patrick inset)

After banner, a man beating a large drum
Main figure in picture.

After, two or three flute-players.

Details of local colour

Man of blonde Phœsian type, broad
of shoulder and somewhat fuller of face
than the usual Anglo-Irish type.
Not by any means, the "Norman-Irish"
types in Keating's "Men of the ideal."

Wearing indigo-blue suits (ordinary &
decorated with apauettes, and ribbon
along seams, and wholly shawmacks on toca
Small brimless hard cap, green + go
with tassel from crown. Flutes
decorated with streamers. Thus:

mss
Seosamh Mac Grianna 181

S. C. -
 Sent copy of
 book, together
 with this letter,
 to Seosamh Mac Iestán
 and to be returned
 to the author
 during his visit
 to the author
 with him.
 S. C.
 24/7/35
 Green
 & gold

An litir a chuir Seosamh Mac Grianna chuig an Ghúm ina miníonn sé cén clúdach ba mhaith leis a bheith ar An Druma Mór.

Sílím gur cumhachtach an pictiúr é sin agus chuaigh sé go mór i bhfeidhm orm nuair a chonaic mé é ar dtús. Tá loinnir an dóchais le feiceáil go soiléir ann, clúdach an úrscéil seo a bhainfeadh an cloigeann den chine daonna.

Léigh cuid mhór daoine (Domhnall Mac Grianna, Fiachra Éilgeach, Énrí Ó Muirgheasa agus Seán Mac Maoláin ina measc) an lámhscríbhinn agus mhothaigh gach uile dhuine acu an rud céanna, go raibh clúmhillleadh i gceist. Cuireadh an scéal faoi bhráid an Phríomh-Aturnae i mí an Mheithimh 1935. Le fiche focal a chur in aon fhocal amháin, dúirt sé: 'I cannot guarantee if any of the three people mentioned were to start an action for libel that he must certainly lose his action' (Comhad No392).

Chuaigh Seosamh as a chrann cumhachta ar fad nuair a chuala sé go raibh seans ann go mbeadh cúis dlí ann. Bhagair sé féin an dlí a chur ar an Ghúm. Ar ndóigh, thuigfeá dó, mar chuir sé an-chuid oibre isteach sa scéal maidir le ceartúcháin agus athruithe. Chuir an tAire Oideachais a mhéar sa scéal ansin ag tathant ar fhoireann an Ghúim rud éigin a dhéanamh, agus chuaigh siad tríd an scéal ar fad arís ag iarraidh teacht ar chomhréiteach éigin. Ar an drochuair ní raibh comhréiteach ar fáil agus ba léir nach raibh Seosamh in ann déileáil leis an scéal. Chuir sé litir chuig an Aire Oideachais i mí Dheireadh Fómhair a bhfuil an sliocht seo a leanas mar chuid de:

Tá ráidhteachas ins an Ghaedhilg ar cheisteannaí achrannacha den tseort seo, eadhon; Chac mo chat-sa thoigh Eachnais agus 'chac cat Eachnais agam. Cia acú a ba chórtha domh-sa a dhul a ghlanadh cac mo chait toighe Eachnais, nó do Eachnas a theacht a ghlanadh cac a chait-san chugam-sa.

(Is oth leis an Aireacht nach bhfuilid i n-ann ceist an chaca do réidteach.)
(Comhad No392).

Agus arís ar an 22 Samhain 1935, agus é ag caint ar na hathruithe a rinne sé don úrscéal, dúirt sé:

Measann an t-ughdar go bhfuil seo déanta aige, agus iarann sé oraibh an leabhar a chur i gcló, agus

A chac a ithe.

Mise,

Seosamh Mac Grianna (Comhad N0392).

Cailleadh foighid le Seosamh ag an phointe seo agus ar an 26 Samhain 1935 cuireadh nóta chuig Seán Mac Lellan: ‘Deir an tAire gan bacaint a thuilleadh leis an bhfear seo’ (Comhad N0392).

Mar sin féin, rinneadh tuilleadh iarrachtaí an leabhar a chur i gcló an bhliain ina dhiaidh sin agus rinneadh iarrachtaí arís sna blianta 1946, 1947, 1949, 1950 agus 1968 ach mhol an Príomh-Aturnae gach uile uair gan an leabhar a fhoilsiú. Eachtra thubaisteach a bhí sa scéal seo don Ghúm, don Ghaeilge agus go háirithe do Sheosamh Mac Grianna. Cuireadh i leith an Ghúim nach ndearna siad go leor leis an leabhar a chur i gcló ach ní féidir, agus an fhianaise atá ar fáil, a áitiú nach ndearna an tAire Oideachais agus an Gúm a seacht ndícheall an leabhar a chur ar an mhargadh.

Bunábhar eile

Tá comhaid ann a bhaineann leis na leabhair *An Bhreatain Bheag*, *Séamus Mac Murchaidh agus Scéalta Eile*, *Na Lochlannaigh*, *Mo Bhealach Féin* agus roinnt gearrscéalta a scríobh sé. Baineann na comhaid seo leis na blianta 1934-36 agus léiríonn na litreacha iontu gur ag cuidiú le Seosamh a bhí muintir an Ghúim an chuid is mó den am, seachas bheith ag obair ina choinne. Go deimhin, d’fhéach siad le leabhair áirithe leis a fhoilsiú in ainneoin nár shíl na léitheoirí gurbh fhiú é.

Sampla maith de sin is ea *Séamus Mac Murchaidh agus Scéalta Eile*. Chuir Seosamh an cnuasach faoi bhráid an Ghúim ar an 7 Meán Fómhair 1934. Ba é an tAthair Éamann Mac an Bhaire an chéad duine a léigh é agus mhol seisean nárbh fhiú an lámhscríbhinn a chur i gcló. Mhaígh sé gur mhíll Mac Grianna an scéal mar gheall ar Shéamus Mac Murchaidh, ar phearsa mór le rá é i seanchas Chúige Uladh, agus gur bhain sé an drámaíocht ar fad as an scéal. Dúirt sé féin agus an dara léitheoir, Séamus Ó Searcaigh, nach raibh an t-údar eolach go leor ar stair na linne agus ar stair na háite le cuntas cruinn ceart a thabhairt ar shaol Mhic Mhurchaidh. Sa tuarascáil inmheánach a scríobh Domhnall Mac Grianna, faigheann muid léiriú ar

shleamchúis Sheosaimh uaireanta agus é i mbun pinn – chreid Domhnall gur scríobhadh an scéal faoi dheifir:

Sé an chuma atá air gur thoisigh sé ar uirsgéal staireamhail a chumadh ach nuair a bhí giota sgríobhtha aige gur bhraith sé rud éigin i n-easnamh air – eolas níos cruinne ar an áit nó ar stair na linne, nó bun-rud éigin mar sin – agus gur ghlac sé chuige an gníomh dá dtáinig bás Shéamus Mhic Mhurchaidh agus gur rith sé go deireadh an sgéal comh gasta agus thiocthadh leis. Fágann sin an cunntas éagcomhthrom go maith (Comhad N032).

Ina dhiaidh sin ar fad, sa tuarascáil oifigiúil a scríobh Domhnall Mac Grianna mhol seisean gan an t-iomlán a chur i gcló ach go dtiocfadh leis an Ghúm dhá scéal ('Clog an Aithreachais' agus 'Bruidhean Druim an Uaignis') a fhoilsiú dá mba rud é go gcuirfeadh Seosamh tuilleadh leo.

Tharla sé sin sa bhliain 1934 agus más fíor do na litreacha a bhí Seosamh ag scríobh chuig an Ghúm bhí cúrsaí airgid ag cur isteach go mór air. Dála an leabhair *Pádraic Ó Conaire agus Aistí Eile* (1936), ní ábhar nua a bhí sa chuid is mó de na scéalta sa chnuasach ach dréachtaí de scéalta a bhí i gcló ar *An tUltach* cheana féin (Comhad N0441). Tá an chuma ar an scéal, mar sin, go raibh an tobar ag trá thart faoin am seo cheana féin. Tá seanghiúmar searbh Sheosaimh á nochtadh arís aige agus é ag scríobh go dtí an Gúm ar an 3 Nollaig 1934. Litir bhagartha atá ann agus léiriú iontach ar intinn Sheosaimh ag an am áirithe sin. Tá cuid den choimpléasc géarleanúna agus cuid den díomas ann le chéile. Is fiú an litir a thabhairt ina hiomláine:

Dear Sir,

You replied to me that the book was in the hands of the readers. I hope that it is not still in the hands of the readers.

I want to state once and for all my opinion of the Gúm and my attitude towards it. It has from the start to the finish been a disgrace, and has brought contempt on the Irish language. After so many years, a London artist speaking of the Irish Governments attitude to the arts mentions the grant to Abbey Theatre, but not a word about the Gúm. And it seems that the Office and even the Ministry are trying to destroy me, the one man who could have redeemed them from ignominy. Well, I warn the Office and the Ministry that I'll take some killing. And I might give better than I

get; for at bottom each one fights a lone battle.

If any infallible dunces criticize my work adversely tell them from me that he does not know what he is talking about. I want a contract for that book at once. Please don't send me an invitation to call.

Mise,

Seosamh Mac Grianna.

(In general I prefer not to call) (Comhad N0532).

Caithfidh go raibh sé deacair do na 'infallible dunces' a bhí ag obair sa Ghúm ag an am sin cur suas leis seo ar bhonn measartha rialta. Iarradh ar Dhomhnall Mac Grianna i lár mhí na Nollag 1934 féachaint isteach sa scéal arís agus rud éigin a dhéanamh i bhfabhar an údair. Bhí drogall ar Dhomhnall dul i gcoinne thuairimí na léitheoirí ach, tar éis dó machnamh a dhéanamh ar an scéal, shíl sé gurbh fhéidir an lámhscríbhinn a chur isteach leis na scéalta ar fad sa leabhar *Pádraic Ó Conaire agus Aistí Eile*. Mhol sé go láidir, áfach, go n-athrófaí teideal an scéil ar 'Séamus Mac Murchaidh' go dtí 'Brath an Bheirnigh Mhóir' nó go dtí 'Brath an Cheithearn Choilleadh':

Má chuirtear teideal úr mar sin air ní bhéidh duine ar bith ag súil le stair nó le beatha Shéamuis Mhic Mhurchaidh; agus ní amharcóchadh sé chomh h-olc an t-údar beagán latitude a thabhairt dó féin ag léiriú na heachtra deireannaigh sin i saoghal Shéamuis Mhic Mhurchaidh (Comhad N0532).

Léirítear stuaim agus tuiscint atá tomhaiste agus machnamhach i ngníomhartha Dhomhnaill Mhic Grianna, focail nach n-úsáidtear go minic in aon phlé eile ar an fhear chéanna.

B'fhiú an t-aistriúchán a rinneadh ar *The Wreck of the Grosvenor* le William Clark Russell a chur i suim anseo fosta, mar ba léir nár chuir scéal foilsitheoireachta *An Druma Mór* deireadh leis an chaidreamh idir Seosamh agus an Gúm. D'iarr sé ar an Aire Oideachais i mí Eanáir 1938 féachaint chuige go bhfaigheadh sé leabhar le haistriú agus tugadh cead dó *The Wreck of the Grosvenor* a thiontú go Gaeilge. Chuir sé cúig chaibidil isteach ar an 9 Meitheamh chuig an Ghúm agus d'iarr sé orthu airgead a thabhairt dó ina thaobh sa dóigh is go dtiocfadh leis leanúint ar aghaidh

leis an obair. Níor nós leis an Ghúm airgead a thabhairt ar aistriúcháin nár críochnaíodh ach socraíodh ar an 10 Meitheamh 1810 a thabhairt dó mar réamhdheontas. Níorbh fhéidir a chur i leith an Ghúim anseo gur ag déanamh faillí ar Sheosamh a bhí siad. A mhalairt den scéal a bhí ann. Is mar sin a bhí cúrsaí go dtí an Nollaig, Seosamh ag cur caibidlí isteach agus ag fáil airgid ar a son go gearr ina dhiaidh sin.

Agus ansin, mar a rinneadh leis an chéad aistriúchán, chuaigh Séamus Ó Grianna, a dheartháir, chun cainte le lucht an Ghúim mar gheall ar *The Wreck of the Grosvenor* agus dúirt sé go raibh sé ag smaoineamh ar ghiota den leabhar a dhéanamh do Sheosamh. Is léir gur chothaigh an leabhar seo caidreamh corrach idir Séamus agus an Gúm agus is díol spéise an chuid seo den litir dheireanach a scríobh sé mar gheall ar an aistriúchán:

Acht ní dóiche go bhfuil maith dom a bheith ag cainnt ar sin anois. Déarfair liom go bhfuil mo mhargadh agam, *agus tá barraidheacht ama caithte againn ag adhradh déithe bréige le áird a thabhairt ar an chréatúr a déarfadh go rabh ionnracas ós cionn margaidh.*

Mise le meas,

Séamus Ó Grianna (Comhad A0424).

Conclúid

Go dtí seo, ní bhíodh againn ach taobh amháin den scéal san aighneas idir Seosamh Mac Grianna, agus go deimhin, scríbhneoirí eile leis an Ghúm. Bhí taobh na scríbhneoirí sin againn agus d'fhás béaloideas suas timpeall ar shuarachas agus ar leithleachas an Ghúim ar feadh i bhfad. Is léir nár éirigh le daoine an fhianaise a scagadh. 'No rules, no censorship' a dúirt Seosamh (in Mac Congáil 1987:186) é féin, ach is léir go ndearnadh cinsireacht ar thaobh amháin de scéal an Ghúim go dtí seo. Nuair a dhéantar an fhianaise sin a scagadh tugtar léargas eile ar fad dúinn ar an chaidreamh a bhí idir Seosamh agus an Gúm. Tuigtear ansin go ndearna muintir an Ghúim a ndícheall agus níos mó ná a ndícheall go minic a bheith cothrom le Seosamh agus tuigtear chomh maith céanna gurbh í pearsantacht an scríbhneora féin a bhí cancrach, dothíosach, docheansaithe agus doshásta cuid mhaith den am.

Is féidir a áitiú nach fíor é go raibh an Gúm suarach le Seosamh ar an mhórchóir. Níorbh fhíor é gur liúdramáin iad muintir an Ghúim arna gcur le chéile, mar bhí cuid de na scríbhneoirí agus na heagarthóirí Gaeilge is tábhachtaí ag obair dóibh. Ní féidir go bhfuil sé fíor nach raibh Gaeilge ar bith ag muintir an Ghúim – go deimhin, is acu a bhí scoth na Gaeilge, idir eagarthóirí agus léitheoirí. Cad a déarfá le Niall Ó Dónaill, le Torna (Tadhg Ó Donnchadha), leis an Seabhac (Pádraig Ó Siochfhradha), le Domhnall Mac Grianna, nó le Seán Mac Maoláin maidir le caighdeán a gcuid Gaeilge? Ní fíor, ach an oiread, go raibh an ráta díolaíochta go holc.

Léiríonn an fhianaise chomh maith céanna nach fíor é go raibh an mhuintir a bhí os a chionn ag cur isteach ar Sheosamh ar an uile dhóigh. In ainneoin gur mhaith le daoine a cheapadh gur mísc agus drochrún faoi deara gan *An Druma Mór* a chur amach nuair ba cheart, níl amhras ar bith ann ach go raibh clúmhillleadh i gceist leis. Mura ndéanfaí é sin, b'fhéidir go gcuirfí an dlí i bhfeidhm go trom orthu. B'shin an chomhairle a thug an Príomh-Aturnae don Ghúm. Ina ainneoin sin rinne siad a ndícheall é a fhoilsiú.

An bharúil láidir, thomhaiste atá agam féin, bunaithe ar an fhianaise atá ar fáil, ná nár chaith an Gúm go dona le Seosamh ach gur chaith Seosamh go dona leis féin. Agus b'fhiú machnamh a dhéanamh ar an cheist seo a leanas: cuir i gcás gur thug an Griannach lántacaíocht don Ghúm mar a thug an chuid is mó de scoláirí Gaeilge na tíre ag tús a ré, nár shláintiúla agus nár láidre litríocht na Gaeilge i bhfichidí, i dtríochaidí agus i ndaichidí na haoise agus ina dhiaidh sin, seachas mar a bhí?

Nóta: Tá an aiste seo bunaithe ar thaighde a rinne an t-údar ar an Ghúm agus tá cuntas níos iomláine air sa leabhar *Gallán an Ghúim* (Coiscéim 2017).

Tagairtí

Comhaid de chuid an Ghúim sa Chartlann Náisiúnta

- A0012. 'Dracula' (Bram Stoker / Seán Ó Cuirrín).
- A0031. 'Quo Vadis?' (Henryk Sienkiewicz / Aindrias Ó Céileachair).
- A0033. 'Coming Through the Rye / Teacht fríd an tSeagail' (Helen Mathers / Seosamh Mac Grianna).
- A0038. 'Ben Hur' (Lew Wallace / Seosamh Mac Grianna).
- A0039. 'Miracle / An Mhiorbhailt' (Clarence B. Kelland / Niall Mac Suibhe).
- A0040. 'Wild Rose of Lough Gill / Rós Fiadhain Loch Gile' (Patrick G. Smith / Tadhg Ó Séaghdha).
- A0045. 'Hugh Roach The Ribbon Man / Aodh de Róiste' (James Murphy / Dómhnall Ó Ceocháin agus Dómhnall Ó Céileachair).
- A0051. 'Pinocchio' (Pádraig Ó Buachalla).
- A0060. 'Seeteufel' (Graf Felix Von Luckner / Pádraig Ó Moghráin).
- A0062. 'The Nigger of the Narcissus / An Máirnéalach Dubh' (Joseph Conrad / Seosamh Mac Grianna).
- A0072. 'The People of the Mist / Cineadh an Cheo' (H. Rider Haggard / Aodh Mac Seaghain).
- A0074. 'The Merchant of Killogue / Ceannaidhe Cille hÓige' (Edmund Downey / Seán Ó Súilleabháin).
- A0096. 'Adventures of a Younger Son / Imtheachtaí Fhear Dheireadh Theaghlaigh' (Edward John Trelawny / Seosamh Mac Grianna).

A0106. 'Almayer's Folly / Dithchéille Almayer' (Joseph Conrad / Seosamh Mac Grianna).

A0119. 'The Talisman / An Chloch Orthá' (Walter Scott / Niall Ó Domhnaill).

A0154. 'The Key Above the Door / An Eochair ós ceann an Dorais' (Maurice Walsh / Seán Mac Maoláin).

A0231. 'The Power of the Dog / Neart na Cú-Nimhe' (Donn Byrne / Seán Mac Maoláin).

A0252. 'The Last of the Mohicans' (James Fenimore Cooper / Niall Ó Domhnaill).

A0282. 'Islanders' (Peadar O'Donnell / Seosamh Mac Grianna).

A0424. 'The Wreck of the Grosvenor / Báthadh an Ghrosvenor' (William Clark Russell / Seosamh Mac Grianna).

G0003. 'Payment to Artists (to 1932)'.

G0008. 'An Gúm Preliminary Correspondence'.

G0016. 'Pictorial Jackets: Stock Design'.

G0020. 'Sunny Stories Eagarthóireacht agus Promhthaí Vol. I'.

G0039. 'Coiste na Leabhar (Miontuairisgí 1926)'.

G0059. 'Coiste na Leabhar, Minutes 1927'.

G0068. 'An Coiste Foillsiúcháin Miontuairisgí'.

G0091. 'Léitheoirí LSS'.

G0092. 'Pictorial Jackets for Translations'.

G0138. 'Pictorial Wrappers (Artists)'.

G0198. 'Leabhra de chuid Miss Marion King'.

N0008. 'Cormac Mac Airt' (Cormac Ó Cadhlaigh).

N0032. 'An Fánaí' (Seán Óg Ó Caomhánaigh).

N0048. 'Astronár' (Piaras Béaslai).

N0074. 'Allagar na hInise' (Tomás Ó Criomhthain).

N0101. 'An Dílidhe' (Aindrias Ó Baoighill).

N0104. 'Clocha Sgáil' (Seán Ó Dálaigh).

- No125. ‘Dhá Sgéal’ (Tadhg Saor Ó Séaghdha).
- No117. ‘An Grá agus an Ghruaim’ (Seosamh Mac Grianna).
- No129. ‘An t-Oileánach’ (Tomás Ó Criomhthain).
- No147. ‘Críost Ríogh’ (Seán Ó Loingsigh).
- No175. ‘Timcheall Chinn Sléibhe’ (Seán Ó Dálaigh).
- No178. ‘Cailín na Gruaige Duinne’ (Úna Uí Dhíosca).
- No212. ‘Parlaimint na mBan’ (An Seabhac).
- No239. ‘Is Claoidhte an Galar an Grádh’ (Liam Gógan).
- No296. ‘Prunella’ (Micheál Mac Liammóir).
- No297. ‘Bun an Dá Abhann’ (Seán Ó Ciarghusa).
- No298. ‘Toil Dé’ (Éamonn Mac Giolla Iasachta).
- No299. ‘Lucht Ceoil’ (Barra Ó Claochlaigh).
- No322. ‘Faoistíní Shain Áistín’ (Seoirse Mac Tomáis).
- No348. ‘Luibhleághadóireacht’ (An Seabhac).
- No392. ‘An Druma Mór’ (Seosamh Mac Grianna).
- No400. ‘Trí Léigheachta’ (An Seabhac).
- No419. ‘Bruighean Feille (Sgéalta Gearra)’ (Niall Ó Domhnaill).
- No441. ‘Pádraic Ó Conaire agus Aistí Eile’ (Seosamh Mac Grianna).
- No511. ‘An Bhreatain Bheag’ (Seosamh Mac Grianna).
- No517. ‘Cormac na Coille’ (Piaras Béaslaí).
- No532. ‘Séamus Mac Murchaidh agus Sgéalta Eile’ (Seosamh Mac Grianna).
- No573. ‘Na Lochlannaigh’ (Seosamh Mac Grianna).
- No800. ‘Eachtraí Mhuinntir Coinín IV – Clann Choinín’ (Marion King).
- No977. ‘Gaedhealg gan Ghruaim’ (M. Déaglán).
- No982. ‘Cruiskeen Lawn’ (Brian Ó Nualláin).
- No1153. ‘Bláth an Bhaile’ (Séamus Ó Céileachair).
- No1208. ‘Cnuasacht Dánta II’ (Séamus Ó Céileachair).
- No1222. ‘An Choill Bheo’ (Eilís Uí Chuilleanáin).

N1312. ‘Oscar agus an Cóiste Sé nEasóg’ (Eilís Diolún).

N1358. ‘Ceol na Coille’ (Eilís Diolún).

N1473/1. ‘Nua-fhíli (1942-52)’ (Séamus Ó Céileachair).

N1478. ‘Caisleán na nÉan agus Ordóigín (diúltaithe)’ (Críostóir Ó Floinn).

N1567. ‘Ticití’ (Críostóir Ó Floinn).

N1694A. ‘Cí-Cí agus Scéalta Eile’ (Mrs. M. Costello agus Mrs. M. Barraclough).

N1718. ‘Dáithí Lacha’ (Flann Ó Riain).

N1735. ‘Dáithí Lacha – Leabhar a Dó’ (Flann Ó Riain).

N1906. ‘Nuafhíli 3’ (Séamus Ó Céileachair).

Foinsí Eile

- Adams, Róisín. (2013) 'Marion King agus an Gúm: Forbairt Litríocht Ghaeilge na nÓg i mBlianta Luatha an Ghúim'. In: Nic Lochlainn, Caoimhe agus Nic Congáil, Ríona (eag.) *Lacthanta Gréine & Oícheanta Sí: Aistí ar Litríocht agus ar Chultúr na nÓg*. Baile Átha Cliath: LeabhairCOMHAR: 95-119.
- Addis, Jeremy. (1996) 'Children's Publishing in Ireland'. In: Coghlan, Valerie agus Keenan, Celia (eag.) *The Big Guide to Irish Children's Books / Mórthreoraí do Leabhair Éireannacha don Óige*. Dublin: The Irish Children's Book Trust: 14-19.
- An Gúm. (2006) *Treoracha d'Aistritheoirí*. Ar fáil ag: <https://www.forasnagaeilge.ie/wp-content/uploads/2016/06/Treoracha-dAistritheoiri.pdf> [ar an 7 Deireadh Fómhair 2016 a léadh].
- An Roinn Oideachais. (1926) *Tuarasgabháil ar an mBliain Scoile 1924-25 agus ar na Blianta Airgeadais agus Riaracháin 1924-25-26 / Report of the Department of Education for the School year 1924-25 and the Financial and Administrative Years 1924-25-26*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ben-Ari, Nitsa. (2013) 'An open system of systems: Itamar Even-Zohar and the polysystem theory'. In: Millán, Carmen agus Bartrina, Francesca (eag.) *The Routledge Handbook of Translation Studies*. London, New York: Routledge: 144-50.
- Bielenberg, Andy. (eag.) (2002) *The Shannon Scheme and the Electrification of the Irish Free State: An Inspirational Milestone*. Dublin: Lilliput.
- Booth, Arthur, Kelly, Charles agus Collins, Tom. (eag.) (1962) *Forty Years of Dublin Opinion*. Dublin: Dublin Opinion.
- Brague, Rémi. (1999) *Europe, la voie romaine*. Paris: Gallimard.
- Breathnach, Diarmuid agus Ní Mhurchú, Máire. (eag.) (1992) 'Aindrias Ó Céileachair 1883-1954'. In: *Beathaisnéis a Trí: 1882-1982*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar: 80-81.
- Breathnach, Diarmuid agus Ní Mhurchú, Máire. (eag.) (1997) 'Earnán de Blaghd 1889-1975'. In: *Beathaisnéis a Ceachair: 1882-1982*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar: 40-44.
- Briody, Mícheál. (2007) *The Irish Folklore Commission 1935-1970: History, Ideology, Methodology*. Helsinki: Studia Fennica, Helsinki.

- Brown, Terence. (2004) *Ireland: A Social and Cultural History 1922-2002*. An tríú cló. London: Harper Perennial.
- Brown, Terence. (2015) *The Irish Times: 150 Years of Influence*. London: Bloomsbury.
- Bury, J.B. (1954a) *Stair na Gréige: Cuid a hAon: Ón Tosach go Claoi na bPeirseach*. An Monsignor Ró-Oirmhidneach Pádraig de Brún a d'aistrigh. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Bury, J.B. (1954b) *Stair na Gréige: Cuid a Dó: Fás, Bláthú agus Meath Impireacht na nAraenach*. An Monsignor Ró-Oirmhidneach Pádraig de Brún a d'aistrigh. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Casasanto, Daniel. (2016) 'Linguistic relativity'. In: Reimer, Nick (eag.) *The Routledge Handbook of Semantics*. London, New York: Routledge: 158-74.
- Coimisiún na Gaeltachta. (1926) *Coimisiún na Gaeltachta: Report*. The Stationery Office: Dublin.
- Coolahan, John. (1981) *Irish Education: Its History and Structure*. Dublin: Institute of Public Administration.
- Cronin, Michael. (1996) *Translating Ireland: Translation, Languages, Cultures*. Cork: Cork University Press.
- Cronin, Mike. (2000) 'Golden Dreams, Harsh Realities: Economics and Informal Empire in the Irish Free State'. In: Cronin, Mike agus Regan, John M. (eag.) *Ireland: The Politics of Independence, 1922-49*. Basingstoke: Macmillan: 32-66.
- Cúndún, Pádraig Phiarais. (1932) *Pádraig Phiarais Cúndún 1777-1856*. Ristead Ó Foghludha a chuir in eagar. Baile Átha Cliath: Oifig Díolta Foillseacháin Rialtais.
- D'Arcy, Fergus. (1991) *Horses, Lords and Racing Men: The Kildare Turf Club 1790-1990*. Curragh: Turf Club.
- Dáil Éireann. (1923) *Dáil Éireann Debates*. Imleabhar 2, uimhir 35, 1 Márta 1923.
- Daly, Mary E. (1992) *Industrial Development and Irish National Identity, 1922-1939*. Dublin: Gill & Macmillan.
- de Bhaldraithe, Tomás. (1982) 'Brí agus Bunús an Fhocail Gúm'. In: *Éigse XIX/1*: 167-68.

- de Blácam, Aodh. (1935) ‘What Shall the Children Read?’. In: *The Irish Monthly* (October 1935): 680-88.
- de Brún, Fionntán. (2002) *Seosamh Mac Grianna: An Mhéin Rúin*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar.
- de Brún, Pádraig. (1930a) ‘Ars Scribendi’. In: *Humanitas* (1) 1: 2-5.
- de Brún, Pádraig. (1930b) “An Sean-Rud Séidte”: Freagra ar Dhomhnall Ó Corcora’. In: *Humanitas* (1) 3: 3-7.
- Delisle, Jean agus Woodsworth, Judith. (1995) *Translators through History*. Amsterdam: John Benjamins.
- Dickens, Charles. (1938) *David Copperfield*. Seán Ó Ruadháin a d’aistrigh. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Diolún, Eilís. (1948) *An Choill Bheó*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Diolún, Eilís. (1953) *Oscar agus an Cóiste Sé nEasóg*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Diolún, Eilís. (1955) *Ceol na Coille*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Dunbar, Robert. (2001) ‘Ireland and its Children’s Literature’. In: Meek, Margaret (eag.) *Children’s Literature and National Identity*. England, USA: Trentham Books Limited: 79-88.
- Even-Zohar, Itamar. (1978) ‘Papers on Historical Poetics’. In: Hrushovski, Benjamin agus Even-Zohar, Itamar. (eag.) *Papers on Poetics and Semiotics* 8. Tel Aviv: University Publishing Projects.
- Even-Zohar, Itamar. (1990) *Polysystem Studies [= Poetics Today* 11 (1)].
- Fanning, Ronan. (1978) *The Irish Department of Finance 1922-1958*. Dublin: I.P.A.
- Fawcett, Antoinette, agus Guadarrama Garcia, Karla L. (2010) ‘Introduction’. In: Fawcett, Antoinette, Guadarrama Garcia, Karla L. agus Hyde Parker, Rebecca (eag.) *Translation: Theory and Practice in Dialogue*. London, New York: Continuum.
- Fitzpatrick Dean, Joan. (2014) *All Dressed Up: Modern Irish Historical Pageantry*. Syracuse, NY: Syracuse University Press.

- Garvin, Tom. (1987) *Nationalist Revolutionaries in Ireland 1858-1928*. Oxford: Clarendon Press.
- Garvin, Tom. (1996) *1922: The Birth of Irish Democracy*. Dublin: Gill & Macmillan.
- Gordon Bowe, Nicola. (1989) *Harry Clark, The Life & Work*. Dublin: The History Press.
- Gordon Bowe, Nicola agus Cumming, Elizabeth. (1998) *The Arts and Crafts Movement in Dublin and Edinburgh, 1885-1925*. Dublin: Irish Academic Press.
- Greene, David. (1972) 'The Founding of the Gaelic League'. In: Ó Tuama, Seán (eag.) *The Gaelic League Idea*. Cork, Dublin: Mercier Press: 9-19.
- Heller, Steven agus Chwast, Seymour. (1995) *Jackets Required: An illustrated History of American Book Jacket Design, 1920-1950*. San Francisco: Chronicle Books.
- Hughes, Brian. (eag.) (2016) *Eoin MacNeill: Memoir of a Revolutionary Scholar*. Dublin: Irish Manuscripts Commission.
- Iaróm. ([395], 2010) *Jerome's Letter to Pammachius: 'On the Best Method of Translating'*. W.H. Fremantle a d'aistrigh. Ar fáil ag: <http://www.bible-researcher.com/jerome.pammachius.html> [ar an 27 Meán Fómhair 2016 a léadh].
- Kelly, Adrian. (2002) *Compulsory Irish: Language and Education in Ireland, 1870s-1970s*. Dublin, Portland: The Irish Academic Press.
- Kennedy, Kieran A., Giblin, Thomas agus McHugh, Deirdre. (1988) *The Economic Development of Ireland in the Twentieth Century*. London, New York: Routledge.
- Kennedy, Michael J. agus McMahon, Deirdre. (2009) *Reconstructing Ireland's Past: A History of the Irish Manuscripts Commission*. Dublin: I.M.S.
- Kennedy, S.B. (1991) *Irish Art and Modernism 1880-1950*. Belfast: Queen's University of Belfast Institute of Irish Studies.
- Keogh, Dermot. (1986) *The Vatican, the Bishops and Irish Politics, 1919-1939*. Cambridge: Cambridge University Press.
- King, Marion. (1939) *Clann Choinín: Eachtraí Mhuinntir Choinín IV*. Sorcha Ní Ghuairim a d'aistrigh. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Knirck, Jason. (2014) *Afterimage of the Revolution: Cumann na nGaedheal and Irish Politics 1922-1932*. Madison: University of Wisconsin Press.

- Kreilkamp, Vera. (eag.) (2016) *The Arts and Crafts Movement: Making it Irish*. Chicago: McMullen Museum of Art, Boston College.
- Kruger, Haidee. (2012) *Postcolonial Polysystems: The production and reception of translated children's literature in South Africa*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Lambert, José. (1995) 'Translation, Systems and Research: The Contribution of Polysystem Studies to Translation Studies'. In: *TTR: traduction, terminologie, rédaction* 8 (1): 105-52. Ar fáil ag: <http://id.erudit.org/iderudit/037199ar> [ar 19 Deireadh Fómhair 2016 a léadh].
- Lee, J.J. (1989) *Ireland 1912-1985: Politics and Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lefevere, André. (1992) *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London: Routledge.
- Luther, Martin. (1973). 'Sendbrief vom Dolmetschen'. In: Störig, Hans-Joachim (eag.) *Das Problem des Übersetens*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Mac Aonghusa, Proinsias. (1993) *Ar Son na Gaeilge: Conradh na Gaeilge 1893-1993*. Baile Átha Cliath: Conradh na Gaeilge.
- Mac Carthaigh, Lir. (2013) *Vintage Values: Classic Pamphlet Cover Design from 20th Century Ireland*. Dublin: Veritas Publications.
- Mac Con Mídhe, Torlach. (2015) *Aistí Eorpacha*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Mac Congáil, Nollaig. (eag.) (1977) *Ailt: Saothar Sheosaimh Mhic Grianna, Cuid a Dó*. Coiste Foilsitheoireachta Comhaltas Uladh.
- Mac Congáil, Nollaig. (1987) *Filí agus Felons*. Cathair na Mart: Foilseacháin Náisiúnta Teoranta.
- Mac Congáil, Nollaig. (1988). 'Máire agus a Chuid Iriseoireachta'. In: *Irisleabhar Mhá Nuad* (1988): 67-80.
- Mac Congáil, Nollaig. (1990) *Máire: Clár Saothair*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Mac Congáil, Nollaig. (eag.) (1994) *Rí-Éigeas na nGael: Léachtaí Cuimhneacháin ar Sheosamh Mac Grianna*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Mac Conghail, Muiris. (2009) *Aghaidheanna Fidil agus Púicíní: Scoirse Mac Tomáis in Éirinn 1923-1934*. Baile Átha Cliath: Sáirséal Ó Marcaigh: 185-93.

- Mac Giolla Choille, Breandán. (1960) 'Cúrsaí Foilsitheoireachta'. In: *Comhar* 19 (4): 14-19.
- Mac Giolla Chumhaill, Anraí. (1983) *Lorcán Ó Muireadhaigh: Sagart agus Scoláire*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar.
- Mac Giollarnáth, Seán. (1931) *Fí-Fá-Fum*. Baile Átha Cliath: Oifig Díolta Foillseacháin Rialtais.
- Mac Murchaidh, Ciarán. (2012) 'The Catholic Church, the Irish mission and the Irish language in the eighteenth century'. In: Kelly, James agus Mac Murchaidh, Ciarán (eag.) *Irish and English: Essays on the Irish linguistic and cultural frontier, 1600-1900*. Dublin: Four Courts Press: 162-88.
- Mac Niocláis, Máirtín. (1991) *Seán Ó Ruadháin: Saol agus Saothar*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar.
- Mac Peaircín, Liam. (2012) *An Sguab 1922-1926*. Coiscéim: Baile Átha Cliath.
- Mag Eacháin, Conchúir. (2014) *Téarmaíocht Ghaeilge na hAthbheochana*. Baile Átha Cliath: Cois Life.
- Mag Shamhráin, Antain. (1999) *Foilseacháin an Ghúim*. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- Maguire, Martin. (2008) *The Civil Service and the Revolution in Ireland, 1912-1938*. Manchester: Manchester University Press.
- Martin, F.X. agus Byrne, F.J. (eag.) (1973) *The Scholar Revolutionary: Eoin Mac Néill, 1867-1945, and the Making of the New Ireland*. Cork: Irish University Press.
- Matthiessen, F.O. (1931) *Translation, an Elizabethan Art*. Cambridge: Harvard University Press.
- McGuire, James agus Quinn, James. (eag.) (2009a) 'Blythe, Ernest (de Blaghd, Earnán)'. In: *Dictionary of Irish Biography*. Imleabhar 1. Cambridge: Royal Irish Academy/Cambridge University Press: 616-624.
- McGuire, James agus Quinn, James. (eag.) (2009b) 'Ó Broin, León'. In: *Dictionary of Irish Biography*. Imleabhar 7. Cambridge: Royal Irish Academy/Cambridge University Press: 100-2.
- McGuire, James agus Quinn, James. (eag.) (2009c) 'Lynch, Fionán (Finian)'. In: *Dictionary of Irish Biography*. Imleabhar 5. Cambridge: Royal Irish Academy/Cambridge University Press: 623-24.

- McGuire, James agus Quinn, James. (eag.) (2009d) 'Brennan, Joseph'. In: *Dictionary of Irish Biography*. Imleabhar 1. Cambridge: Royal Irish Academy/Cambridge University Press: 806-8.
- Meehan, Ciara. (2010) *The Cosgrave Party: A History of Cumann na nGaedheal, 1923-33*. Dublin: Royal Irish Academy.
- Meenan, James. (1970) *The Irish Economy since 1922*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Meenan, James. (1980) *George O'Brien: A Biographical Memoir*. Dublin: Gill & Macmillan.
- Mhic Mhathúna, Máire agus Mac an Iomaire, Mairéad. (2013) 'Litríocht na nÓg sna Naíonraí: Na Luathbhlianta'. In: Nic Lochlainn, Caoimhe agus Nic Congáil, Ríona (eag.) *Laethanta Gréine & Oícheanta Sí: Aistí ar Litríocht agus ar Chultúr na nÓg*. Baile Átha Cliath: LeabhairCOMHAR: 173-96.
- Morin, Izak. (2014) 'Polysystem Theory and Translation: a practical case in a multilingual context of Indonesia'. *Translation Journal* (October 2014). Ar fáil ag: <http://translationjournal.net/October-2014/polysystem-theory-and-translation-a-practical-case-in-a-multilingual-context-of-indonesia.html> [ar 12 Deireadh Fómhair 2016 a léadh].
- Munday, Jeremy. (2016) *Introducing Translation Studies*. An ceathrú heagrán. London, New York: Routledge.
- Murray, Patrick. (2000) *Oracles of God: the Roman Catholic Church and Irish Politics, 1922-37*. Dublin: UCD Press.
- Ní Bhaoill, Róise. (2010) *Ulster Gaelic Voices: Bailiúchán Doegen 1931*. Béal Feirste: Iontaobhas Ultach.
- Ní Chormac, Máirín. (1967) *Cí-Cí agus Scéalta Eile*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ní Ghallchobhair, Fidelma. (2014) *Ár dTearmaí Féin*. Baile Átha Cliath: Cois Life.
- Ní Mhaonaigh, Tracey. (2002) 'David Copperfield mar shaothar Gaeilge: Staidéar ar ghnéithe d'aistriúchán Sheáin Uí Ruadháin'. Tráchtas M.Litt, Ollscoil na hÉireann, Maigh Nuad (neamhfhoilsithe). Ar fáil ag: http://eprints.maynoothuniversity.ie/5197/1/Tracey_Ni_Mhaonaigh_20140711093954.pdf [ar an 21 Deireadh Fómhair 2014 a léadh].

- Ní Mhuirthile, Ainéad. (2013) 'An Gúm agus Ceist an Litrithe'. In: Ó Coileáin, Seán, Ó Murchú, Liam P. agus Riggs, Pádraigín. (eag.) *Séimhfhear Suairc: Aistí in Ómós do Bhreandán Ó Conchúir*. An Daingean: An Sagart: 280-95.
- Ní Mhurchú, Máire agus Breathnach, Diarmuid. (eag.) (2003) 'León Ó Broin 1902-1990'. In: *Beathaisnéis 8: 1983-2002*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar: 95-98.
- Nic Eoin, Máirín. (1982) *An Litríocht Réigiúnach*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar.
- Nida, Eugene A. (1964) *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures involved in Bible Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Nida, Eugene A. (2001) *Contexts in Translating*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Ó Broin, Brian. (2012) 'Réamhrá'. In: Ó Broin, Brian (eag.) *Thógamar le Gaeilge Iad*. Baile Átha Cliath: Coiscéim: 1-23.
- Ó Broin, León. (1982) *No Man's Man*. Dublin: I.P.A.
- Ó Broin, León. (1986) *...Just Like Yesterday: An Autobiography*. Dublin: Gill & Macmillan.
- Ó Buachalla, Séamas. (1988) *Education Policy in Twentieth Century Ireland*. Dublin: Wolfhound Press.
- Ó Cadhain, Máirtín. (1969) *Páipéir Bhána agus Páipéir Bhreaca*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar.
- Ó Cearúil, Micheál. (1999) *Bunreacht na hÉireann: A Study of the Irish Text*. Baile Átha Cliath: Coiste Uile-Pháirtí an Oireachtais ar an mBunreacht.
- Ó Céileachair, Séamus. (1956) *Nuafhilí*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Céileachair, Séamus. (1968) *Nuafhilí 2*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Céileachair, Séamus. (1979) *Nuafhilí 3*. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- Ó Cinnéide, Seán. (1980) *Ceimic Bhunúsach*. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- Ó Ciosáin, Éamon. (1993) *An t-Éireannach 1934-1937*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar.
- Ó Cléirigh, Tomás. (1985) *Aodh Mac Aingil agus an Scoil Nua-Ghaeilge i Lobbáin*. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- Ó Conchubhair, Brian. (2009) *Fin de Siècle na Gaeilge: Darwin, an Athbheochan agus Smaointeoireacht na hEorpa*. Indreabhán: An Clóchomhar/Cló Iar-Chonnachta.

- Ó Conchubhair, Brian. (2011) 'An Gúm, the Free State and the Politics of the Irish Language'. In: King, Linda agus Sisson, Elaine (eag.) *Ireland, Design and Visual Culture: Negotiating Modernity 1922-1992*. Cork: Cork University Press: 93-116.
- Ó Criomhthain, Tomás. (1928) *Allagar na hInise: Blogha as Cinnlae do Scríobh Tomás Ó Criomhthain*. An Seabhad a chuir in eagar. Baile Átha Cliath: Muinntir C.S. Ó Fallamhain i gcomhair le hOifig an tSoláthair.
- Ó Cróinín, Donncha. (eag.) (1980) *Seanachas Amhlaoibh Í Luínse*. Seán Ó Cróinín a thóg síos. Baile Átha Cliath: Comhairle Bhéaloideas Éireann.
- Ó Cuirín, Seán. (1935) *Psaltair na Rinne: Grinnsheanchus Iolscoile na Mumhan i Rinn Ó gCuanach*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Cuív, Brian. (1966) 'Education and Language'. In: Williams, Desmond (eag.) *The Irish Struggle*. London: Routledge & Kegan Paul: 153-66.
- Ó Cuív, Brian. (1997) 'Metrical Features in de Brún's Coiméide Dhiaga Dante'. In: Mac Mathúna, Séamus agus Ó Corráin, Ailbhe (eag.) *Miscellanea Wagner: Miscellanea Celtica in memoriam Heinrich Wagner*. Uppsala: Studia Celtica Upsaliensia: 139-47.
- Ó Diolúin, Cathal. (2007/2008) 'Lorcán Ó Muireadhaigh agus Comhaltas Uladh'. In: *Seanchas Ardmhaca* 21 (2); 22 (1): 319-40.
- Ó Dúshláine, Tadhg. (1989) 'Scéal Úirscéil: Fánáí, Seán Óg Caomhánaigh, 1927'. In: *Léachtaí Cholm Cille XIX: Litríocht na Gaeltachta*: 93-128.
- Ó Fiannachta, Pádraig. (eag.) (1993) *Maigh Nuad agus an Ghacilge*. Maigh Nuad: An Sagart.
- Ó Floinn, Criostóir. (1955) *Caisleán na nÉan*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Floinn, Criostóir. (1959) *Ticiti*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Floinn, Criostóir. (1961) *An Pálás Marmair*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Floinn, Criostóir. (1963) *Ticiti i dTír Ghúba*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Floinn, Criostóir. (1967) *Ticiti agus an Fáinne Draíochta*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Gráda, Cormac. (1997) *A Rocky Road: The Irish Economy Since the 1920s*. Manchester: Manchester University Press.
- Ó Háinle, Cathal. (1989) 'An Druma Mór'. In: *Léachtaí Cholm Cille XIX: Litríocht na Gaeltachta*: 129-67.

- Ó hAnluain, Eoghan. (1986) 'Nuafhilíocht na Gaeilge 1966-1986: Úire agus Buaine'. In: *Léachtaí Cholm Cille XVII: An Nuafhilíocht*: 7-23.
- Ó hUallacháin, Seán Breandán. (2010) *Pobal an Stáit agus an Ghaeilge 1920-1939*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Ó Laighléis, Ré. (1997) 'Extraordinary Exigencies: Current Irish Language Literature for the Young Reader'. In: *The Lion and the Unicorn* (Márta 1997): 426-36.
- Ó Luasaigh, Donnchadh. (1982) *Adhmadóireacht Bhunúsach*. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- Ó Máille, Tomás. (eag.) (1934) *Micheál Mhac Suibhne agus Filidh an tSléibhe*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Maonaigh, Cainneach. (1965) *Seanmóna Chúige Uladh*. Baile Átha Cliath: Institiúid Ard-Léinn Bhaile Átha Cliath.
- Ó Muirí, Pól. (1999) *A Flight from Shadow: The Life and Work of Scosamh Mac Grianna*. Béal Feirste: Lagan Press.
- Ó Muirthe, Tomás. (1942) *Cainnt an tSean-Shaoghail*. Arland Ussher a chuir in eagar. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Murchú, Máirtín. (2002) *Cás na Gaeilge 1952-2002: Ag Dul ó Chion? An Aimsir Óg (Paimfléad 1)*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Ó Riain, Flann. (1964) *Dáithí Lacha*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Riain, Flann. (1966) *Dáithí Lacha '67*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Rinn, Liam. (1956) *Peann agus Pár*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Sándair, Cathal. (1943) *Na Mairbh a d'Fhill*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Siadhail, Pádraig. (1993) *Stair Dhrámaíocht na Gaeilge 1900-1970*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnachta.
- Ó Síocháin, Etaín. (eag.) (1995) *Maigh Nuad: Saothrú na Gaeilge 1795-1995*. Maigh Nuad: An Sagart.
- Ó Súilleabháin, Donncha. (1984) *Scéal an Oireachtais 1897-1924*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar.
- Ó Tuathaigh, Gearóid. (eag.) (2015) *The GAA & Revolution in Ireland 1913-1923*. Cork: Collins Press.
- O'Connor, Eimear. (2012) *Seán O'Sullivan RHA: 1906-1964*. Ar fáil ag: <https://www.adams.ie/cat-pdf/6022.pdf> [ar an 5 Bealtaine 2019 a léadh].

- O'Grady, Standish. ([1935] 1997) *Eadar Muir is Tír*. Niall Johnny Shéamaisín Ó Domhnaill a d'aistrigh. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- O'Kavanagh, James H. (1985) 'Shakespeare in Ideology'. In: Drakakis, John (eag.) *Alternative Shakespeares*. London: Methuen: 144-165.
- O'Leary, Philip. (1994) *The Prose Literature of the Gaelic Revival 1881-1921: Ideology and Innovation*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- O'Leary, Philip. (2004) *Gaelic Prose in the Irish Free State 1922-1939*. Dublin: UCD Press.
- Pérez Vallejo, Juan Daniel. (2005) 'Translation Theory'. Ar fáil ag: <http://www.translationdirectory.com/article414.htm> [ar an 7 Deireadh Fómhair 2016 a léadh].
- Pine, Richard. (2002) *2RN and the Origins of Irish Radio*. Dublin: Four Courts Press.
- Platón. (1929) *Breith Báis ar Eagnuidhe: Trí Cómhraidhte (Apologia, Critón, Phaedón) d'ár Cheap Platón*. Seoirse Mac Laghmhainn [Seoirse Mac Tomáis] a d'aistrigh. Baile Átha Cliath: Muinntir C.S. Ó Fallamhain.
- Powers, Alan. (2011) *Front Cover: Great Book Jacket and Cover Design*. London: Mitchell Beazley.
- Prút, Liam. (2005) *Athbheochan an Léinn nó Dúchas na Gaeilge? Iomarbhá idir Pádraig de Brún agus Domhnall Ó Corcora, Humanitas 1930-31*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Regan, John M. (1999) *The Irish Counter-Revolution 1921-1936*. Dublin: Gill & Macmillan.
- Rieu, E.V. (1946) 'Preface'. In: *Homer. The Odyssey*. E.V. Rieu a d'aistrigh. Harmondsworth: Penguin.
- Robinson, Douglas. (2014) *Western Translation Theory from Herodotus to Nietzsche*. An dara heagrán. London, New York: Routledge.
- Rosenstock, Gabriel. (1990) 'Books in Irish: The Great Lost Treasure'. In: Reece, Lesley agus Rosenstock, Gabriel. (eag.) *Irish Guide to Children's Books Decade 1980-1990*. Dublin: Irish Children's Book Foundation Ltd / Fondúireacht Leabhar Páistí na hÉireann: 121-22.
- Sammon, Patrick J. (1997) *In the Land Commission: A Memoir 1933-1978*. Dublin: Ashfield Press.
- Shavit, Zohar. (1981) 'Translation of Children's Literature as a Function of Its Position in the Literary Polysystem'. In: *Poetics Today* 2 (4): 171-79.

Sienkiewicz, Henryk. (1936) *Quo Vadis?* Aindrias Ó Céileachair a d'aistrigh. Baile Átha Cliath: Oifig Díolta Foillseacháin Rialtais.

Smith, Tracey K. (2018) 'Staying Human: Poetry in the Age of Technology'. In: *The Washington Post*, 29 Bealtaine 2018.

Snoddy, Theo. (1996) *Dictionary of Irish Artists, 20th Century*. Dublin: Wolfhound Press.

Stafford, Seán. (2002) 'Taibhdhearc na Gaillimhe'. In: *Journal of the Galway Archaeological and Historical Society* 54: 183-214.

The Irish Independent. (1932) 'An Nua agus an Sean'. In: *The Irish Independent*, 4 Deireadh Fómhair 1932: 4.

Tyndale, William. (1531) *The Practice of Prelates*. Ar fáil ag: www.tyndale.org/works.htm [ar an 20 Meán Fómhair 2016 a léadh].

Ua Laoghaire, Peadar. (1922) *Papers on Irish Idiom*. Dublin: Browne and Nolan.

Ua Laoghaire, Peadar. (1929) 'Some Hints as to how English Literary Matter should be translated into Irish'. In: O'Rahilly, Thomas F. (eag.) *Papers on Irish idiom, together with a translation into Irish of part of the first book of Euclid, by the late Canon Peter O'Leary*. An dara heagrán, méadaithe. Dublin, Belfast, Cork, Waterford, London: Browne and Nolan.

Ua Maoileoin, Pádraig. (1989) 'Allagar an Chriomhthanaigh'. In: Ó Muircheartaigh, Aogán (eag.) *Oidhreacht an Bhlascaoid*. Baile Átha Cliath: Coiscéim: 208-21.

Uí Chollatáin, Regina. (2004) *An Claidheamh Soluis agus Fáinne an Lae 1899-1932*. Baile Átha Cliath: Cois Life.

Uí Laighléis, Gearóidín. (2003) *Seán Mac Maoláin agus Ceart na Gacilge*. Baile Átha Cliath: Cois Life.

Uí Laighléis, Gearóidín. (2004) 'An Gúm: Scéal agus Scéalaíocht'. In: Ó Conaire, Breandán. (eag.) *Aistí ag Iompar Scéil: in Ómós do Shéamus P. Ó Mórdha*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar: 185-206.

Uí Laighléis, Gearóidín. (2007) 'An Gúm: the Early Years'. In: Mac Mathúna, Séamus, Ó Corráin, Ailbhe agus Fomin, Maxim. (eag.) *Celtic Literatures in the Twentieth Century*. Moscow: Languages of Slavonic Culture: 199-216.

Uí Laighléis, Gearóidín. (2017) *Gallán an Ghúim*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.